

ՄԵԼՈՒ ԼՅԱՍՏԵՆԻ

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԱՅԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՆ 10 ՄԻՋԱԿ ՏԱՌԻՐ ԿԱԶՄԵ Ե 1 ԿՈՒՆԵՐ:
Յայտարարութիւններ ընդունվում են
հոկտեմբերի 10-ը տար չեղունակով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՒՆԵՐ Ե ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՕՐ
ՄԻՋԱԿ Ե ԿՈՒՆԵՐ ԿԱԶՄԵ Ե 1 ԿՈՒՆԵՐ:
Յայտարարութիւններ ընդունվում են
հոկտեմբերի 10-ը տար չեղունակով:

ԹԻՖԼԻՍ 30-ԻՆ ՅՈՒՆԻՍԻ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պատերազմի անորոշ դրութիւնը դեռ
ևս չարունակվում է. ոչ պատերազմի
դաշտի մի նշանաւոր լուր է լսվում և
ոչ էլ որոշվում է Եւրոպական մեծ տէ-
րութեանց, մասնաւոր Աստորիայի և Անգ-
ղիայի, բռնակցի դիրքերը, մասնաւոր, որ
կատարվեցան այն իրողութիւնը, որոնք
պէտք է իբրեւ թէ հասնէին բերելի գէթ այդ
երկու տերութիւններուն:

Պատերազմի սկզբում մեծ նշանակու-
թիւն տալիս էին անգլիական զօրքով
և կարծւում էր, որ այս իրողութիւնն
անտարբերութեան մէջ չէ թողնել Եւրո-
պայի մեծ տերութեանց: Այդ իրողու-
թիւնը կատարվեցաւ ամենայն յաջողու-
թեամբ և հեշտութեամբ Ռուսների համար
Միստովի մօտ, Նիկոպոլիսը նոյնպէս առնչվե-
ցաւ յարձակմանը բոլոր պահապան գործը
6000 հոգի և երկու փաշայք դերի ըն-
կան: Դանուբի աջ ափում ամուր ոտը
դրին Ռուսները: Այս Բալքանները դար-
ձան այն խորհրդաւոր գիծը, որ կարծե-
սահման պիտի դնէր Անգլիայի և Աստորի-
այի անտարբերութեան: Ամենայն անհամ-
բերութեամբ սպասում էին և այն իրու-
թիւնը: Կատարվեցաւ և այս իրողու-
թիւնը նոյն հեշտութեամբ ինչպէս և անց-
քը Դանուբի վերայ: Գնեցաւ Գուրկով
իւր զորաբանակով Կարթլից երեք ձախ-
արհաւիր զօրքով միջին Բալքաններն և և-
րեւեցաւ նոյնանց հարաւ: Յունիսի հով-
տում: Այս ևս հերիք չէր— այլ և տի-
րեց Բալքանները, որ գտնվում է Նիկոպոլի
կիճի հանդէպ, որ զիստուր և տեւի նը-
շանաւոր ձախարհահան Կարթլից գեպի
Բալքանները Բալքանների վայրով: Այսպէս
Բալքանների անցքերը Ռուսաց ձեռքում
են և այն այնպիսի հեշտութեամբ, որ դար-

մացք է պատճառում. այնինչ այդ անց-
քերն այնպէս դժուարանցանք էին և հեշտ
պաշտպանից, որ Տաճիկները ամենաթե-
թիւ միջոցներով և փոքրամիջի գործով
կարող էին մեծամեծ բանակների առաջն
առնել: Բնութեան ամբողջութեանը օ-
գուտ քաղելով, այնինչ քաղահաւանի ենք
տեսնում, որ նոքա շատ փոքր զինադու-
թիւն ցոյց տուին, ի՞նչ այդպէս կարելի է
կոչել մի քանի հրաձգութիւնները յետ
քաղվելու: Իրաւ է, ունենալ Տաճիկների այս-
պիսի վարմունքը վերաբերում են նոյն
թուրքութեան և անտարբերութեան, ծան-
րաշարժութեան և անխնայեմութեան—բայց
մենք չենք կարող նրանց այդ աստիճան
անցքը համարել մանաւանդ, որ յոգին
տալուտան եղող և իր կենսի ու մահ-
ուան պատերազմը միող ազգին երբեք յա-
տուէ չէ անցնել իրենց: Նա քաղահա-
ւանը շատ զգոյշ է լինում. և աշխա-
տում է ամեն միջոցից օգուտ քաղել:
Մասնաւոր որ Տաճիկներին միշտ խորհր-
դակցի և ուղեցոյց եղած են Անգլիայից,
որոնք չէին թողնուէր անհաշտ Բալքանների
անցքերն այնպէս անսպասելիութեամբ
Այստեղ հասնական է, որ մի խորհրդա-
կայ, մի յատակագիծ կայ, որ թէ ինչուս
է կայանում, յայտնի բան է դժուար է դու-
շակել: Ինչպէս երևում է թշնամեաց խոր-
հուրդի և առաջ թողնելով Ռուսներին,
որքան կարելի է ցրուել նոյն գործի ինքը,
(որ հասնական է), որ հասնական է նո-
րանց, ուստի և բոլոր անցած տեղերում
Ռուսաց զօրքը սպասողութեւ և իւր ձախ-
արհան ամեն կերպով: Ամենամեծ դժու-
րութիւնը Ռուսաց զօրաց համար պաշար
հասցնելն է, թէ անդադրութեան միջոց-
ների պահպանութեան պատճառով և թէ
նրանով, որ ոչ Ռուսներին և ոչ էլ իւր-
գործին չունին իրանց մէջ բաւականա-

չափ պաշար Ռուս զօրաց համար, որ իւր
պիտոյքը մեծ մասամբ Ռուսաստանից պիտի
լրացնէ:

Ռուսաց զօրաց առաջապահ մասն այս-
պէս Բալքանի հարաւում է, ձախարհա-
րհից միջոցներով և փոքրամիջի գործով
զգույն Արքիանուպոլիս քաղ. և նա մասնա-
ւանդ, որ ինչպէս երևում է հարաբերված
տեղեկութիւններից այն քաղաքը դեռ նոր
ամրացնում են Տաճիկները և բացի դու-
րանից Բալքանի հարաւում Արքիանու-
պոլիս պաշտպանութեան համար Տաճիկ
զօրաց թիւը շատ աննշան է, մօտ 30,000
միայն, որոնց վերայ աւելանալու է և Ալե-
քսանդրապոլիսի զօրքերը, որոնք Դարադու-
ղից այստեղ եկան: Այս բանակն աննշան
է թէ Արքիանուպոլիս պաշտպանութեան
և թէ Ռուսաց ընթացքը կանգնեցնելու
համար Բալքանների հարաւում Ռուսաց
երկու արդէն պէտք է շարժել տեղից Ան-
գլիան, որ այնու ամենայնիւ դեռ ևս ա-
ռանձին գործունեութիւն ցոյց չէ տալիս—
բայց Գալլիպոլիս բռնակցի ու իւր նա-
ւատորմի մի մասը Կարթլիսի նկուղի
կրկնելով, որոնք ունեն նշանակութիւն չու-
նին Ռուսաց ընթացքը կանգնեցնելու հա-
մար դէպի Արքիանուպոլիս և Կ. Պոլիս:
Անշուշտ նոյն յոյսը դեռ ևս Տաճիկների
զիստուր գործիւն վերայ է, որ գտնա-
վում է Բալքաններից դէպի հիւսիս քաղա-
կանի մէջ և Ալեքսանդրապոլիս: Շատ
պարզ է, որ մինչև այդ գործիւնը չը
կորցնէ Ռուսաց առաջապահ զօրքը առաջ
չի գնալ դէպի Արքիանուպոլիս. վասն զի
վտանգաւոր է թշնամուն և տեղ թողած
շատ առաջ գնալը: Զինք այս է պատ-
ճառն, որ վերջին հեռագրիները լուր բե-
րին, թէ մեծ զորքեր սպասել են Ռուս-
չուրի մօտ, որ վաճել են Ռուսները պա-
շարել և առնել: Անշուշտ այս բերդի մօտ
կամ սորա և Ռազդրապոլի մէջ, ուր տե-

ղաւորված են Տաճիկան զիստուր գործ-
իւնները տեղի կունենայ այն վճահական պա-
տերազմը, որ կարելի է ասել իրոյն իրերի
վիճակը: Մի մեծ յաղթութիւնը բոլորու-
մին կապահովէ Ռուսաց զօրաց դրութիւ-
նը Բուլղարիայում և Բալքաններում և
այն ժամանակ Ռուսաց առաջապահ զօրքը
իւր թիւները սպասով տեսնելով ան-
շուշտ կ'ըստէ առաջ դէպի Արքիանուպո-
լիս և Կապադոքիա: Պոլսին: Անտարակոյս
Անգլիան սպասում է այս բոլորին իւր
վճահական խօսքը ասելու համար. որովհե-
տեւ նորա շահերն իսկապէս վտարում
է. Պոլսում և Կարթլիսում են: Իսկ ինչ
կ'ըստերի աղտու կուտան թեան դիմա-
դրութեան Անգլիայի պատգամաւորաց ժո-
ղովում իւր կատարելութեան, դրան զը-
ժուար է հաւատ ընծայել, որովհետեւ
նրեւական շահերն աւելի զօրեղ են քան
ձախարհութիւնը: Շահերի առաջ ամեն
կուտան թիւները տեղի կուտան:

Միւս կողմից Անգլիան անշուշտ առանց
մի ցամաքային տերութեան դաշնակցու-
թեան հանդէս դուրս չի գալ, քանի որ
հարկաւոր է նրան Ռուսաց դէմ պատե-
լալով: Տարած կամուրջային զօրք. նա-
ւատորմից չէ կարող այս պատերազմի
մէջ մեծ դեր խաղալ: Անգլիայի այս դաշ-
նակցը պէտք է լինի Աստորիան: Սա էլ
ամենայն աւելի հնարաքրքրում է Բալքա-
նեան թերակղզու վերայ կատարվող իրո-
ղութիւններով, որովհետեւ սորա քաղա-
քական վիճակի փոփոխութիւնն անմիջա-
պէս ազդեցութիւն կունենայ Աստորիայի
քաղաքական նշանակութեան վերայ: Աստի
և նա յայտնի էր իբրեւ պայման չեղօքու-
թեան, որ Սերբիան չխառնվի պատերազմի
մէջ, նորա երկիրը չէզոք մնայ և նոյնպէս
էլ Ռուսիկան յարձակողական իրքը չընէ
Տաճիկաց դէմ— ապա թէ ոչ ինքն էլ

ստիպված կլինի բռնակցի Բոսնիան և Հեր-
ցեգովինան, և խառնվելու պատերազմի մէջ
Այս պայմաններն ևս խանգարվելու վրայ
են, կարծես: Զեռաղիքը լուր բերեց, որ
Ռուսիկան մի գիլիկեան զինեալ Մա-
նոյի առաջնորդութեամբ անցել է Գա-
նուրն և կազմելու է Նիկոպոլիսի պահա-
տի զօրքը: Եթէ ձախարհում է այս լուրը—
անշուշտ դա պիտի առանց ուշադրութեան
չմնայ Աստորիայի կողմից, որովհետեւ դա
միևնոյն է, թէ Ռուսիկան յարձակողա-
կան իրքը է բռնած, երբ իբրեւ Ռուսաց
բանակի մասը պաշտպանում է նորա թի-
կուները: Այսպէս հանգամանքները գրեթէ
հասել են այն դրութեան, որ Անգլիան և
Աստորիան շատ կարճ միջոցում պէտք է
ասեն իրանց վճահական և որոշ խօսքը:
Կամ ինչու ցայժմ նոյն յայտնած պայ-
մանները պիտի մնան իբրեւ լուր սպանալիք,
ու պատերազմը սահմանափակվի Ռուսաց և
Տաճիկաց մէջ— և այն ժամանակ յայտնի
բան է պարզ է նորա կըլը— և կամ պի-
տի խառնվին պատերազմի մէջ և սորան
ընդհանուր Եւրոպական դարձնին: որովհե-
տեւ դժուար թէ այն ժամանակ Եւրոպա-
կան միւս մեծ տերութիւնը անտարբեր
մնան— մասնաւոր Գերմանիան և Իտա-
լիան, որոնց համակրութեան և բարեկա-
մութեան վերայ վստահ է Ռուսաստանը:
ձգնաժամը շատ մեծ է և դժուար թէ
այլ ևս հարկաւոր լինի երկար սպասել,
ուրեմն մեծ ապագայի մեծամեծ գործե-
րով և սոցա հետևանքներով մարդկու-
թեան համար մօտիկ է: Յանկանք միայն,
որ ձախարհութիւնն ու ազատութիւնը
յաղթող լինին:

ՖԵԼԻՏՈՆ

Ծնորակաւ եմ, բարեկամներ, որ ինձ քաղ-
քացաւ ամեն տեղերից հրաւիրում էք դէպի
անընդհատ գործունեութիւն, որ եմ միշտ իմ
գրիպ բանեցնում, որ չմանկանալի Եւրոպայի բան
է գործելը կենդանի մարդու պարտքն է: Եւ
զորութիւնը մտելի յատկութիւն է: Եւ էլ
շատ եմ ուզում միշտ բանի գործի մէջ լինիլ—
որովհետեւ պարտաւորութիւնը շատ է մարդուն
զանցում և մինչև անցում մեղաց մէջ գցում,
որից աղաւթնել մասնաւոր ինձ շատ դժուար է:
Իմ թողութիւնն, իմ ծովացեալ մեղաց, թէ իմ
կիկնոտ երկրեցեականաց ուղիւնստացեալ մեղաց
պատճառով, շատ դժուար է լինում, Բացի սո-
րանից— թիֆլիզի չորի մասին բարեկամներիցս
ոչիք չէ մտածում, թէ խեղճ Բալքանց ինչ
վիճակի մէջ է գցել: Ել գրիլ: Ել թանաք է
միտը բերում— միայն կուր գետն է նորա
պատճառը: Նա է նրան գէթ լուրջապէս պաշտ-
պանում ճշմոյշ, թուրքացի ու ամեն գործու-
նեութեան անընդհատ անող չորի և ապա-
կանեալ օդի ձեռքով: Մեր բարեկամներից որը
ծովագնաց մի քաղաքում նստած զորաբա-
նում է ծովի զեղեցիկ տեղով, գովանում է
նորա վեժն ջրի սիւններով, միւսը բարձրագի-
ր զովանուն կոչողի սնտառներում անգամ գոհ
չէ բնութիւնից, երբորդն եղնափայտ Մանգու-
տում փափկացնում է իւր կոյրծն ու թղթը
նեղնեղով եղնիկ խեղճով բուրձն օդը, չորոր-
ղը Աստուկայի զովանուն օդն ու սնուր ջուրը
վայելում, հինգերորդը Բորժում է, վեցերորդը մի
այլ ապահով տեղ:

Դուք վայելելով բնութեան ամեն գեղեցիկու-
թիւնը և զուարճութիւնը դո՛ւ չուն: Պահան-
ջում են որ Բալքանցի էլ նրանց զուարճացնէ
իւր զրգով, այն— օյն լուրեր և տեղեկութիւն-
ներ՝ հաղորդելով— վասն զի ծանր առարկանե-
րի վերայ խորհել և գործել հանգստութեան
մասնակի գոտար է և անտեղի է— պէտք է
խանգարել նոյն ցանկացած անդորրութիւնը:
Բայց իսկի հարցնում են, թէ Բալքանցի էլ
ինչ անդորրութիւն է վայելում, որ ապահով
ամառանոցումն է.— Բալքանցի հնոցում— Բիֆ-
լիզի վանքի թաղում, չուարում 30 ամօրձան
Ներմութեան մէջ, ըստ օրինակի մանկանց Բա-
բիլոնի— բայց ո՛վ կուր Աստուծոյ հրեշտակին
որ ցոյ հաներ այն հնոցի մէջ և պահպանէր
թէ Բալքանցի և թէ նորա վիճակակիցներուն
բոցի աղբիւրներին— որով ամենայն ինչ պը-
ղեցաւ և այրվում է, մարդիկ հալեցան ու ա-
ղաղեցան, ոսկոր և կաշի մնացին, մուսիա
դարձան— Է՛հ արի ու մտածէ աշխարհիս քաղ-
դարձներուն, ամառանոցներում ապահովացած
ներուն, զուարճացնելու: Մի շարք թող դուք
գան Թիֆլիզ մնան, որ տեսնեն թէ հարկաւոր
բարեխաղ կմնայ իրանց մէջ կամ զիմանում
կարողութիւն խորհելու և մտածելու:
— Գիտեմ պէտք է ասես, ընթերցող, ինչ ևս
խելելիք դու տալիս—
Իրաւունք էլ ունիս — ամեն մարդ իւր
վիճակն ունի, որից պէտք է դո՛ւ լինի
ձաքս ինչ ու իր ատում ինձ այս վիճա-
կն ընտրել: Այլիմ, տապալիմ, չորանում ու
հայտնիմ— պէտք է վիճակիցս գոհ լինիմ և իմ
պարտքս կատարեմ:
— Միթէ մարդս բայց սառը դատողութիւնից,
երեւակայութիւն էլ չունի— եկ երեւակայութեանս

զուտ տամ. ու նրանով գուցէ աղաւթիմ, — ո՛հ,
անձ, անձ.
— Ի՜նչ անձ.
— Ա՜նձ փնջ կոչողի քամին, չաղեց առա-
ւտեան ցոյց, ետեւեցին ծաղկունք Մալաթի
ու Սողոմոնի զոհնած ու չորացած սարերից—
ո՛հ այս ինչ զովութիւն է, որ վաւում է արե-
մուտից—
— Արեւմուտից.
Այո. Դրանիստայից, որտեղից զայիս է մեծ.
այ. Կուտուլի. Temps լրագրի թղթակցի, կեն-
դանապոյցի և զովացուցիչ ցուրտ հալածչը:
— Պատերազմի ինքն ըստ ինքեան թարգ-
մանութիւն է. բայց նա ունի և իւր լաւ հե-
տեւանքները:
— Եթէ ներկայ պատերազմը չլինէր ո՛վ կար-
ժանայէր Կուլման ու Հայաստանը Եւրոպա-
կան նշանաւոր լրագրիների՝ Temps-ի, Times-ի
և այլոց թղթակցիների այցելութեան Սոցա
հորիւն վերջապէս մեր երկիրն ու աղբը զուր
կզան Եւրոպացուց զիստով վայրենութիւնից, և
բարբարոսութիւնից, որոնց մէջ ընկնում են
մեր երկիրները, նոյն հասկացողութեամբ: Ի՜նչ
զարմացը, որ Եւրոպացուց մեծ մասը ճիշդ տե-
ղեկութիւն չունէր մեր վերայ, գէթ մինչև ցայ-
ժմ, իբր նոյն իսկ Ռուս լրագրապետներից
շատերը աւելի մութ տեղեկութիւն ունին մեր
վերայ, քան Չինացուց վերայ, հնազանդ, որ
մենք 80 տարի է Ռուսաստանի հպատակ աղբ
ենք:
Այսպէս պատերազմի օգուտներից մէկն էլ
եղաւ մեզ՝ Հայերիս համար և պ. Կուտուլիի
զայտարար թիֆլիզ. Տարաբոյս չունիք, որ գոհ
է մեր եղբարց հրապարակութիւնից, որ նորա
զուարճանքներից ևս երևում է:

Շատերն մեր հրապարակախօսներից արժա-
նացան նորա տեսութեան. միայն եւ, թէ և ոչ
իրեն խմբագիր, գէթ իբրեւ ֆելիտոնիստ էլ չը
կարողի արժանանալ նորա տեսութեան, որ եւ
էլ իմ կողմից մի քանի բան հաղորդել նորին
վերապատուութեան, վասն զի նորա հաղորդա-
նեւից երևում է, թէ որը որ աղբիւրից է քա-
ղած կամ ստացած:
Պարոն Կուտուլիի գրուածքների մէջ երևում
է նորա ճիշդ Դրանիստայի կերպարանքն ու ո-
ղին. Ո՞ճ քաղցր ու ձուլեւ, բազմաօսու և հա-
մալի— տեղեկութիւնը մեծ մասամբ ձախար-
տանման, սխառն էլ այնպիսի գեղեցիկ կերպա-
րանաւորում է. բայց նա ունի և իւր լաւ հե-
տեւանքները:
Թողնելով Կուլմանի և Արալի այլ աղբու-
թեանց մասին հաղորդանքները, որոնք շատ զը-
րուիչ են, մեր Հայերի մասին հաղորդանքները
բաւական հրապարակ են և ճիշդ: Պ. Կուտու-
լին եւ, յայտնի բան է հաստատու և ստույգ ճիշդ
հայ աղբիւրներից անշուշտ քաղելով, և ան-
ձամբ մի քանի հայ հաստատութեանց և ըն-
տանեաց այցելելով— տեսնում է հայ աղբի-
մէջ այն արժանաւորութիւնը ու բնորոշակու-
թիւնը, որոնք խոստանում են նրան փառա-
ւոր ապագայ Արալի մէջ սորա ընտելաց մը-
տուր և բարոյական դարբացման համար, և-
թէ միայն կունենայ այդ աղբը ինքնուրոյն
դարբացումն:

— Մի խօսքով պ. Կուտուլին կարճ միջո-
ցումն ու միայն ընդհանրապէս հայ աղբի վի-
ճակի վերայ կարեւոր տեղեկութիւնը տալական-
նիլ է. այլ և մօտաւորապէս ծանալել է նորա
զանազան ճիւղերն, ինչպէս և հայ գրականու-
թեան վիճակն ու հմտակցը սորա պարբերա-

կան հրատարակութեանց ուղղութեան էլ, ան-
շուշտ նոյն շարքում գուցէ «Մեղուի» երեւան
անգամ չտեսած և Մշակի մէջ էլ գուցէ չոր-
րոր երևում Pommade Miranda et Huile
Muranda կամ Savon Miranda — յայտարարու-
թիւնը կարգացած. որովհետեւ հայերէն չգիտէ:
Պ. Կուտուլիի զրչի տակից «Մեղուն» կրե-
ական լրագիր է գուրա զայիս— թէ և կրեա-
կանաց ճիշդ առաջին հակառակորդն է և կրե-
ականը են նորա միս կրծողները: Արդեօք
ո՛ւմ չորսիւ. «Մեղուն» այդ պատուին հասնէ
Դրանիստայի պարբերական հրատարակութեան
մէջ— Բալքանցի էլ Հասկանում— հայաթ ա-
ւելի քաղաքացի և սրտեւս ընթերցողը կա-
րող են դուշակել և խմանալ:
— Մշակը յառաջագէմ և ճիշդ ազգաիրա-
կան ուղղութեամբ լրագիր է հանում պ. Կու-
տուլին— մասին ծանօթ լինելով նորա խմբա-
գրին— որ գրեթէ միակ նշանաւոր և զարգա-
ցած մարդն է Հայոց մէջ— Դրանիստայի ձե-
ւերով, գերմանական փիլիսոփայական հայե-
ցութեանը, հեռապետ, աղգասէր— (երկի
չգիտէ պ. Կուտուլին որ Մշակի խմբագիրը բա-
նիցս ցաւել է իւր Հայ ծնելու վերայ և ան-
պատուութիւն իրան համարել հայութիւնը):
Մարդու ձգտումն վերջ չունի: Հայերի մէջ
ճանաչվեցաւ, այժմ էլ մի փոքր Դրանիստայի
լրագրութեան մէջ ի նորա Կուտուլիի գիմա-
կով պոյոյտ կգայ պ. Գ. Արծրունի մինչև Կու-
տուլի փոխանակ մի Մուտուլի զուր կգայ,
որ գիմակը վեր կառնէ:
— Ապա, ապա, ապա.
— Ի՜նչ ապա, Ապա Մշակի խմբագիրը կան-
ցի Անգլիա, ապա Ամերիկա և ապա Աստորա-
կան— ուր Պապուսաների մէջ անդիմակ էլ

Այս բոլոր յայտնի իրողութիւնները մենք ստիպուած կրկին լսեցինք, ոչնչէ նոր բան չիմանալով, բայց այն, որ հեղինակի վարդապետը յայտնի պրծալստութեան մի նոր ապացոյց էր ստացանք: Ահա տիկինը դու վարանում է Գրամմաթիկ և իշխան Զեւրայի վեհապետները և հերոսական մահը, նոցա ամենայնիկ սուգը և արտասուքը մեծ կակնթուղ և ցաւով պատմում, ապա յայտնում է հանդիսականաց իւր խօսակցութիւնը իշխանուհւոյ Զեւրայի վեհապետին խմբից վերադարձող մի զինուորի հետ: Ոչ առանց ոգևորութեան և ճարտարութեան պատկերացնում է նաև Ալեքսանդրեան պալատում եղած տոնակարգութիւնը Արտահանի առանձն աթոռի և նա մանաւանդ այն բոլոր պատրաստութիւնները որ եղել էին զորա համար: Գովում է նաև կարկէններն, կարգադրողներն, որոնց մէջ ամենխառնութիւնից և համեստութիւնից դրած, չէ յիշում պ. ժեկլովսովու մասնակցութիւնը, այլ բաւականաւոր է միայն մի քաղցր քննարկ հայկացի ձգնորդի վերաբերյալ, որ նախաձեռն էր իւր կողմից: Ուստի պարզով բարձրանում է սուրբ և կարծեմով թէ բոլոր հանդիսականներին աչքերը դէպի իւրեան և դարձած, մնում է մի բոլոր կանգնած և դարձեալ նստում է...

Սորանից յետոյ պ. ժեկլովսովու պերճախօս յօդուածը կարգադրող տիկին ժեկլովսովսկին դառնում է դէպի կանանց ընկերութեան գործունէութիւնը յօդուած կարմիր խաչի:

Որքան գովաբանական էին տիկինը խօսքերը զորաց յաղթանակի համար, նոյնքան տխուր և արհամարհական դէպի թիկնիկ հասարակութեան մասնակցութիւնը:

Վրաց հասարակութիւնը, ասաց տիկինը, ջերմ համակրութեան ցոյց տալ ցանկացաւ, բայց ի՞նչ կարող էր անել... քանի որ վրացիք աղքատ են: Վերջինից փող մի պահանջէք, ասել է մի վրացի իշխան լեւոնը փող չունիք, բայց կիսաքեր չենք խնայել մեր թագաւոր կայսեր և ուղղափառութեան համար:

Ռուսաց հասարակութիւնը կարողութիւնից դուրս զոհաբերութիւն արաւ: Բայց ի՞նչ կարող էր անել, քանի որ զբոլոր բոլորքեան ծառայող ատոմանաւորը կամ զինուորականաց ընտանիքներն, ուղեւորականաց միջոցները:

Ռուսաց պետք է սպասեցինք մենք հասարակութիւն և դրամ... Ի հարկէ Հայերից...

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն

1-ին դ. ու 23-ին յուլիսի: Պորտաւնտում ստացվել է ծովային վարչութեան հրամանը պատրաստելու երկու նաւ, էլ 3000 զինուոր միջերկրական ծովը տանելու համար 30-ին յուլիսի:

Ռադգրադ 22-ին յուլիսի: Չորս հազար Ալեքսանդր ձիււորներ եկել են Օսման փաշայի բանակը ստուարացնելու համար:

Կ. Պ. Օ. Լ. Ի. 23-ին յուլիսի: Բարձրագոյն Պուլադ հրաւիրել է քրիստոնեայ հասարակութեանց ներկայացուցիչներին, որ կազմեն քրիստոնեաներից կամաւորների խմբեր կարգապահ զինուորների հետ միասին հասարակաց պաշտօնները պաշտպանելու համար:

Պետերբուրգ 23-ին յուլիսի: Պաշտօնական հեռագիրը Չապրին — Ղալայից 23-ին յուլիսի հաղորդում է, որ 18-ին Պեքինայի մօտ տեղի ունեցած պատերազմի մանրամասնութիւնը դեռ ևս յայտնի չեն, Ռուսաց զօրքերը մնացել են իրանց դիրքերում: Կորուստները մեծ են: Պատերազմողների շարքից դուրս են եկել (սպանուած և վերադարձած) աւելի քան 5000 հոգի: Չինուորները դիւցազնաբար պատերազմում էին, ձախ թէն առաւ ամրոցների

երկու շարք: — միայն երեկոյեան էլ յետ քաշվեցաւ: Չօրքերի ոգևորութիւնը շատ մեծ է: Պեքին և Ղալայի բռնած ունին Տաճիկ զօրքերն և շատ ամրացրած են: Գեներալ Գուրկոն քանդել է Լամբոլ և Արքանուպոլիս երկաթուղիները: 18-ին յուլիսի շարքից Սիւլէյման փաշայի բանակն, որ բռնած ունէր Լեւիզադան, առաւ երկու թնդանով, 19-ին շարքից մի այլ զօրաբաժին Լեւիզադայի մօտ, ապա յետ քաշվեցաւ Բալքանի անցքերը: Հոմայի կողմում ամենայն ինչ հանդիստ է և խողալ:

1-ին դ. ու 24-ին յուլիսի: Times-ը հաղորդում է, որ Աւստրիայի զինուորական գործակատարը Ռուսաց բանակում Բէլայից դնաց Վեննա գաղտնի յանձնարարութեամբ Կայսր Ֆրանց-Յովսէփին:

Հեղեկայի կառավարութիւնը խորհում է պատերազմական պատրաստութեանց վերայ:

Եւսաւաւա 23-ին յուլիսի: Հետեակ զօրաց գլխաւոր բանակի մի բրիգադան հրազենի հետ միասին բռնեց 18-ին յուլիսի Լինն:

Տեղեկութիւն ստանալով, որ թշնամին (Տաճիկները) Լեւիզատի վերին ընթացքի հովտում ունենալով շատ զերազանց զօրութիւն յարձակողական դիրք է բռնել գեներալ Տեր—Ղուկասովի գէմ և երեւցել է Բարվանսարայի անցքում, գեներալ Լորիս—Մեկեղովը 23-ին յուլիսի Լիննից ուղարկեց 7

բաւալիսն հետեակ, 2 դուռը հեծեալ զօրք և 12 թնդանով հաճի--Բայրամի վայրով դէպի Կողբ, ուր և պետք է լինի պատերազմը, եթէ թշնամին կ'վստահանայ իջնելու հովտը: Հակառակ դէպքում գեներալ Տեր Ղուկասովը մտադիր է, իրկած օգնական զօրքերի հետ իւր բաւարձակելու Տաճիկների վերայ:

Փարիզ 23-ին յուլիսի: Ֆրանսիական Temps և անգլիական Times և Daily Telegraph լրագրների Վեննայից և Բերլինից ստացած տեղեկութեանց նայելով, Արքեան պատրաստվում է մասնակցելու պատերազմին: Այս տեղեկութեանց նախելով իբրեւ թէ Ռուսաստանը խնդրել է Աւստրիական—Մաճաւ կառավարութիւնից, որ սա արգելք չլինի Արքեայի միջամտութեան և իբրեւ թէ Գերմանիան խորհուրդ է տուել Կայսր Ֆրանց—Յովսէփի կառավարութեան համաձայնելու Ռուսաստանի խնդրին:

Times-ի թղթակցը Բուքարէստից հաղորդում է հետեակ մանրամասնութիւններ, պատերազմի մասին, Պեքինայի մօտ: Բնապէս երեւում է, ասում է թղթակցը, գեներալ Վրիչնէրը, որ հրամանատար է լինելու կորպուսի Ռուսաց զօրքի թէնում, ապաւում էր, որ Օսման փաշայի զօրքերը առաջ կ'երթան Գանուբի աջ փող, այնինչ նոցա դարձան դէպի Բալքանից և դիրք բռնեցին Պեքինայի մօտ: 7-ին (19) յուլիսի Ռուսաց զօրախումբ 1500 հոգի անցաւ Պեքինայի միւս կողմ և հանդիպեցաւ 8000 Տաճիկների, երբ պատերազմ և Ռուսները յետ մղվեցան: Գլխաւոր գեներալ Վրիչնէրը խրկեց 6000 հոգի գեներալ Շիլդէր Կուլիսի հրաման

նախաւորութեամբ, ձախ թէն զօրացները համար, բայց Տաճիկներն էլ ստացան օգնական զօրք, ինչպէս ասում են 12,000 հոգի, այնպէս որ կազմեցան 20,000-ից բաղկացած Տաճիկ զօրախումբ: 8-ին առաւօտը գեներալ Վրիչնէրը հրամայեց արձակուան անել, չեմանալով որ դիւշը Տաճիկները օգնութիւն են տանել և այսպէս նորա 7500 հոգին սկսաւ պատերազմը, կարծելով թէ իրանք զօրութեամբ գրեթէ հաւասար են Տաճիկներին: Այս հանդիպումն (զօրութեանց անհասարակութեան պատճառով) շատ ծանր էր Ռուսաց համար, բայց նոցա էլ Պեքինայից յետ մղվեցան, որ դեռ ևս մնաց նոցա ձեռքում, թէ և մեծ կորուստ ունեցան 8-ին (20-ին) զիչնէրը նոցա Նիկոպոլիսից ստացան օգնութիւն 3000 հոգի և 9-ին (21-ին) յուլիսի կրկին նորոգվեցաւ պատերազմը, որ տեղի արեց Օրն և վերջացաւ անպարտութեամբ Ռուսների համար: սոցա կորցրին իրանց դիրքերն և Տաճիկները տիրեցին Պեքինային, ուր այժմ դառնում է Օսման փաշայի գլխաւոր կայարանը Ռուսաց զօրահանուր կորուստը այս պատերազմում, ինչպէս հաղորդում են, եղել է 2000 հոգի սպանած, վերաւորած և գերած: վերջինների թիւը 400 է: Սպանած են Իրկու գնդապետներ և մի քանի այլ նշանաւոր սպաներ:

Ներկայումս Ռուսները գտնվում են Պեքինայի առաջ, ուր նոցա օգնութիւն տալիս են չորրորդ կորպուսի 16-երորդ և 30-երորդ դիվիզիաները, գեներալ Զոտովը հրամանատարութեամբ և մեծ մասը Նիկոպոլիսի պահպան զօրաց և մի մասը բանակի, որ ջրհապտում է Ռուսները: Տաճիկները նոյնպէս ստացել են օգնութիւն և ասում են, որ Պեքինայի և նոցա շրջակայքում ունին մօտ 30,000 զօրք: Նոցա հեծեալ զօրքը թէն թուում 1500 հոգի է, միայն արաւ հետախուզութիւնը Նիկոպոլիսի կողմը: Տաճիկները օգուտ չէ քաղեցին այն յաղթութիւններից, որ ունեցան նոցա երեքօրեայ պատերազմում, այլ բաւականացան միայն նրանով, որ յետ միջին Ռուսներն Պեքինայից: Այսպիսի և ուսուցիչ և խօսհանութեան պահպանութիւնը Տաճիկների կողմից միջոց տուեց Ռուսներին կենդանացնելու նշանաւոր զօրութիւն և կարելի է որ պատերազմը նորոգվէ այս ժամ գերազանց զօրութեամբ Ռուսաց կողմից և հաւանական է, որ և յաջորդութիւնը նոյնպէս անցիկ սոցա կորցնէ, որովհետեւ Ռուսները ոչնչէ ձիւն ու աշ-

դիմակահանգիսի (մասկարադի) դաշիւ կղաւնայ. և բոլոր օրերը զինուորականները: Սարաֆանիկի հետ անհրաժեշտ է և կոկոնական, բայց տես, որ մեր օրերը նոցա փոխադրեալ սարաֆանիկի հետ ծածկում են փոխադրեալ չիւսպան, որով և նմանում են զանազան թեւոյնների փետրերով զարդարած ծոփերին կամ աղաւախներին:

Ուր շատ սարաֆանիկներն կան—անշուշտ կազմում են խաբաւոր. ուստի անհրաժեշտ էր, որ երեկոյեանները Ալեքսանդրեան այգիում և մերսարաֆանիկները խաբաւոր կազմէին, բաւական զուարճութիւն կպատճառէին զօրանող հասարակութեան, մանաւանդ երաժշտութիւնը պակասել է Ալեքսանդրեան այգիից:

Այս այսպէս լինելից յետ, ինչ ունիք ասելու, երբ կերել, որ աղգային նշանադրեստի բոլոր նշանակութիւնը հասկացել են մեր օրերը, իրան բոլոր գոյներով:

Ամեն սովորականից դուրս դէպք մարդոց վերայ աղղում է և նրանց դէպի նոր տրամադրութիւններ հակեցնում—այսպէս էլ պատերազմը իւր արտադրած լուրերով սպանութեանց վիրաւորութեանց և յաղթականութեանց մասին յարեցանում է զորիւ և հակումն դէպի այդ բարբարոսական գործերը—մարդիկ առ հասարակ պատերազմի ժամանակ, կարծես, քաջանում են, դիւցազնանում և պատերազմի մէջ անուն հանողների օրինակով ողորկում:

Այս է պատճառը, որ պատերազմի ժամանակ մանուկները միշտ զինուոր են խաղում—կռիւներ են սարքում իրանց մէջ և շատ անգամ միմեանց զլուխ շարքում, նոյնպէս և հասարակական շարքում:

սակաւորները շատ իրար մէջ կռիւ բացանում երկու հակառակ կուսակցութեանց համակրելով: Արքանայի երկու թիւ այս աղղեցութեան ենթարկւած են բոլոր գաղապարները—աղաւ չեն նրանցից և եկեղեցականները—որոնք իրար հակակրկելով այս կամ այն կողմին, ըստ իւրեանց պաշտօնի անհրաժեշտ են կամ օրհնում և ապա, եթէ մանուկ են և եւրոպացի, արհեստներն ևս է դալիս, անում են և զաւազանաւորութիւնը—ինչպէս պատահել է, ասում են, Սուրբ Եւթիմիոսի պատերից դուրս նորութեան և մի մանուկ բայց յոյժ նշանաւոր եկեղեցական բաւական, պատերազմական կարող ու կանանիւրին համաձայն, ծեծ ու լոթակ կրել է իւր շափազանց եւրոպացի և յանդուգն ընտանեկան համար, տանելով անշուշտ հեռը թէ և ոչ գնդակի վերք, գէթ իւր գերայ մի քանի ուղեւորներ և կապող նշաններ մաքնեց վերայ, գոցել և դուռն ու պատնից շարքիցներ ի նշան իւր անվերք և անդադ քաղութեան: Որքան ճշմարիտ է, ևս չգիտեմ—բայց որ այդ բնական է և հասանական, չկայ ինչ այդ մասին տարակուսական:

Թէ և այդ դէպքը ինձ յոյժ ցաւալի է—բայց բարի մարդիկ ասում են, հայն է: Զարմանալի արարողութեամբ բանում է հեռագիրը Ռիֆլիքի և Սուրբ Եւթիմիոսի մէջ: Արքանայի, ըրթականութեան և այլ շատ ականաների, չհասի, ձեռնադրութեանց ու այլ յոյժ կարեւոր հարցերի մասին, այդ հեռագիրները ժամով ու իրողով հասնում են այստեղից անտեղ և ընդհակառակն, գոցել նորա համար, որ վերջինները բաւական ծանրակշիւ են լինում—այնինչ զօրադրաբար ուրիշ տեղերից լուրերն ու հեռագիրները տեղւոյս կ'ունենան:

սխտորիւ շատ զանազան են հանում: Այսպէս անցեալ ապրիլի 12 պատերազմի մասին Բարձրագոյն ստորագրած հրովարտակի լուրը ամուս (յուլիսի) 3-ին ծանուցվեցաւ Վանքի մայր եկեղեցւում և հրովարտակ կարգապահեաւ: Երկր այս էլ ըստ նորագոյն ստանդարտի է: Այսպէս Ռիֆլիքի կոնսիստորիում պատերազմում էր իւր սկզբում է. շարժականութեան լուրերն էլ հալածակ կ'իմանաւ կամ կ'անա քան ժամանակ և ընթերցողներին կ'աղորդէր:

Պատերազմի աղղեցողներն չէ, բա, ինչ է, որ բաժանումն ընկել է և «Միք. Բեք.» խմբագրութեան մէջ, և պ. Նիկոլաճէն այնտեղից դուրս է գնացել—ու այս մասին նորա խմբագիրը Կառնաճէի մէջ աղղելով նամակներից է իմացել, որ բարեգույլ պ. Վորոնովը խիտ շուտ էր հրատարակել, երկի, իրա հաշիւներին շատ ձեռնառու էր համարել:

Հայն, հայն ամեն տեղ վէճ ու կրակ զբոցող է:

Երկի և Միք. Բեք. խմբագրութեան մէջ երկպառակութեան ու բաժանման պատճառն էլ դու ես, Հայն—ու վերջը—համ հրեշտակ են, համ ստանալ—նայելով նրա զօրածութիւնը ու ինչպէս կ'իմանայ:

Այդ կողման էլ Վեհովս խմբագրութիւնը լաւ է, ոչ հայն ունի, ոչ դաւի գաղաւթայ, պարզեք մինչև չլինի—իսկ զօրածակաց սիրտը լինի—այստեղ ծուլ զօրածակցիւրին—դուրս ևս անում է, ինչ չեն գիտեմ, զօրով ներս են թափում, երկի աղղեցողութեան էլ իւր լուսութեան ունի, նրանց միշտ սիրով պահում է: Պակաս աղղեցողութիւն չէ արեւ պատերազմը թէ Ռիֆլիքիների բարեգործական զգացման զարգացման և թէ Մալիկ Ասիացու փլիխտիպոլեան վերայ:

—Ալեքսան Թիֆլիցիներն էլ զարթեցան և սորա համար, ինչպէս երևում է, շատ զօրեղ միջոց էր հարկաւոր: Ինչպիսի է պատերազմը, իւր բաժանութիւն հայ դիւաներով, արհեստավար յոյստած ձեռք ու ոտնեղով պատուած զուխներով, կամ բազմաթիւ քաղցած ու սկզբներ, որքան ու աղքատներ, ամենայն թշուառութեանց ենթարկւած ինչ մարդ արարածներ, որոնց նպատակն համար, չնորհալուութեան արժանի է, Ռիֆլիքից չեն ինչպիսի իրանց նուէրը—և հաւաքել ձեռաց 8000 ուսուցի, տալով հարկերն և յիսուններ—ծողովորդները միշտ իրանց առաջնորդներին կ'այնին: Սրբազան Գաբրիէլ Ալազանն էլ իւր մասն ևս բաժնից գցել է մեծ առատութեամբ նուիրելով 6 ուսուցի:

—Երկի իմ բարեկամ Մալիկ Ասիացու համար էլ նոյնպէս զօրեղ միջոց էր հարկաւոր, որ նա անցքերի նկարագրութիւնը (հեքիաթներ) թողած փլիխտիպոլեան անէր (դատել): —Թէ և այդ գաղաւթայութիւնը, յայտնի բան է, իբրեւ խառն մարդու, աղղալական են, տեսա ու անիլ—բայց ինչպիսի է շատ հասակաւոր խոշոր ու մանր—ընտանիք, սեր, ազնուութիւն, ազատութիւն, ազգ, Մալիկ. Արարատ—յետոյ ինչոյանիք, փիղ ու ուղտ և Վեհովսներ, որոնք թէ և մեղք են չլինում, որ աշխարհիս սկզբից մինչև յայժմ թաղաւորներն մինչև յայժմ փաւանաւոր Մալիկ լպտուած են և չեն կշտանում բայց այդ բոլորը հին նահապետական ձեռով է չլինում—մեղքները չեն կատարեալագործում, ուստի և նրանցից յոյս չկայ աղղի համար—Այն, ինչ խօսք կայ փաւանաւոր Մալիկ, որ իբրեւ մարդ ընդհանր է կատարեալագործիկութեան լինի նա այսօր տգէտ և նահապետական:

նազոյն բայց վաղը, յոյս կայ, որ կատարեալագործի:

Ուրեմն... ուրեմն լո բոլոր յոյսը, Հայոց ազգ, դիր Մալիկ վերայ: մինչև նա իւր փաւանը վեր կ'ընէ և կ'կատարեալագործի:

Բայց եթէ նա չան տիրիլի լինի իւր փաւանն ու նրանից մնայ անբաժան: Այն ժամանակ ոչնչէ նա թէն առ ժամանակ բանը խաբաւ կ'անէ, դուռնը ու բռնեցիկ կ'աղղէ, տուրէն էլ կ'ընանք—բայց էլ յոյսը մեծ է, թէ նա կ'կատարեալագործի: մարդ է, թէ և Տաճիկ առաւել ասում է. զադ մ մ վ ա թ կ ի ա դ ա լ ա թ ի ն ա ի շ ի դ ը ը ա զ ա մ վ ա թ կ ի հ ա յ լ ա ն օ ճ ա ն ան և ա ի շ ի դ ը ը ը ա յ զ ա անհաւատի խոսք է, թուրքի է, որ մոդիկան ցեղից լինելով անընդունակ է կուլտուրայի—կատարեալագործութեան—ուրեմն մեղք է, ճան է, թէ և մարդ է ու խօսքն օրհնած ու քաղցր է:

Շատ ծածկեցի, ընթերցողներս դուին դանկ արի—վերջացեալ խօսքս մնացած միւս անդալական թղթակցով և յայտնելով իմ խորին շնորհակալութիւնս պ. Կուտուլիսին այն համակրութեան համար, որ նա իւր թղթակցութեանց մէջ ցոյց է տալիս Հայերին, այն անկեղծ և բարեմիտ ցանկութեանց համար, որ յայտնում է Հայերի վերաբերութեամբ, իսկ յանդիմանութեան այն պարաններն, որոնք պ. Կուտուլիսի հաւաքած տեղեկութիւնը ուղեցել են համեմատելիս իւր ստեղծ իրանց կրքերին հետեւելով, բայց մի և նոյն ժամանակ մոռանալով, որ սուտը վաղ թէ ու յայտնելի և նոցա սեկրետութիւնը կ'ընացի:

Ք ա ղ ք Ե ի

